

УДК 347.965

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.28>

МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Заборовський В.В.,
*професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету,
адвокат*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5845-7535>

Заборовський В.В. Моральні засади здійснення адвокатської діяльності: загальні положення.

У даній статті, враховуючи насамперед специфіку правового статусу адвоката та адвокатської діяльності в цілому, аналізуються сутність моральних засад, а також їх значення в контексті забезпечення незалежності професійної діяльності адвоката. Аргументується позиція, за якою можливість здійснення адвокатської діяльності на належному, високому рівні безпосередньо пов'язана з неухильним дотриманням всіх моральних вимог, які ставляться до адвокатської професії та має безпосередній зв'язок з особистістю адвоката. Кожен адвокат повинен усвідомлювати, що відсутність відповідної кваліфікації та недотримання ним моральних засад має наслідком неможливість забезпечення реалізації прав, свобод та інтересів осіб, які є найвищою соціальною цінністю в суспільстві.

Аналізуються позиції як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, що виділяють ті чи інші аспекти незалежності та професійності діяльності адвоката та їх взаємозв'язок з тими моральними засадами, які ставляться до адвокатури загалом. Робиться висновок, за яким моральні засади є одним із фундаментів забезпечення незалежного правового статусу адвоката, і адвокат повинен виходити з того, що всі засоби та методи адвокатської діяльності, повинні бути не тільки законним, але й мають відповідати моральним засадам суспільства. Звертається увага на те, що адвокат повинен, з одного боку, не забувати про принцип пріоритетності інтересів клієнта, а з іншого – повинен виходити з того, що закон і моральність у його професійній діяльності є вищими за волю його клієнта.

Для розкриття обумовлених завдань, а отже, досягнення поставленої мети, автором були застосовані методи, які характерні для правової науки (системно-структурний, формально-догматичний, порівняльно-правовий), а також діалектичний метод пізнання правової дійсності.

Ключові слова: адвокат; моральні засади; правовий статус адвоката; адвокатська діяльність; правила адвокатської етики; моральний обов'язок адвоката; професійний обов'язок адвоката; незалежність адвоката.

Zaborovsky V.V. Moral principles of advocacy: general provisions.

This article, taking into account, first of all, the specifics of the legal status of a lawyer and lawyer activity in general, analyzes the essence of moral principles, as well as their importance in the context of ensuring the independence of a lawyer's professional activity. The position is argued, according to which the possibility of practicing law at a high level is directly related to the strict observance of all moral requirements that apply to the legal profession and has a direct connection with the lawyer's personality. Every lawyer should be aware that the lack of proper qualifications and non-compliance with moral principles results in the impossibility of ensuring the realization of the rights, freedoms and interests of persons who are the highest social value in society.

The positions of both domestic and foreign scientists are analyzed, highlighting certain aspects of the independence and professionalism of the lawyer's activity and their relationship with the moral principles that apply to the legal profession in general. It is concluded that moral principles are one of

the foundations of ensuring the independent legal status of a lawyer, and a lawyer must proceed from the fact that all means and methods of lawyer activity must not only be legal, but must also meet the moral principles of society. Attention is drawn to the fact that the lawyer must, on the one hand, not forget the principle of prioritizing the client's interests, and on the other hand, must proceed from the fact that the law and morality in his professional activity are higher than the will of his client.

To reveal the stipulated tasks, and therefore, to achieve the set goal, the author used methods that are characteristic of legal science (systemic-structural, formal-dogmatic, comparative-legal), as well as the dialectical method of learning legal reality.

Key words: lawyer; moral principles; legal status of a lawyer; advocacy; rules of lawyer ethics; the moral duty of a lawyer; professional duty of a lawyer; independence of the lawyer.

Актуальність теми. Досліджуючи сутність і адвокатської діяльності загалом, і окремих складових правового статусу адвоката (права, обов'язки, гарантії та відповідальність), ми звертали увагу на фундаментальне значення моральних засад для всієї професійної діяльності адвоката, як з моменту набуття особою правового статусу адвоката, так і аспекти реалізації будь-якого виду його професійної діяльності [1]. Актуальність дослідження полягає у значенні моральних засад для адвокатської діяльності, у забезпеченні її незалежності. Це насамперед зумовлено тим, що покладаючи на адвоката функцію захисту права і свободи людини, держава та суспільство очікують на незалежну, об'єктивну та професійну їх реалізацію, що неможливо без забезпечення високих стандартів моральності адвокатури.

Аналіз наукових публікацій. Значення моральних засад в контексті здійснення професійної діяльності адвоката була предметом наукової розвідки багатьох науковців. Серед вчених, які досліджували окремі аспекти даної проблематики доцільно виокремити праці Т.О. Барабаш, Б.М. Гамалюк, Ю.О. Загуменної, С.Б. Компанейцева, І.І. Ліпінської, А.О. Майорової? А. Мигдаль, Е.Н. Наджафлі, В.О. Святоцької, І.Я. Семенюк, К.О. Ткаченко, Я.В. Фляжнікової, О.Г. Яновської та інших.

Метою даної статті є розкриття сутності моральних засад та їх значення задля забезпечення незалежності та професійності діяльності адвоката, враховуючи насамперед специфіку його правового статусу та адвокатської діяльності в цілому. Основними **завданнями** автор ставить перед собою: розкрити сутність морально-етичних вимог, які ставляться до адвоката, так і адвокатської професії в цілому; проаналізувати позиції науковців, які виділяють ті чи інші аспекти незалежності та професійності діяльності адвоката та їх взаємозв'язок з тими моральними засадами, які ставляться до адвокатури загалом.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи як сутність правового статусу адвоката, так і особливості правової природи адвокатури в цілому, ми неодноразово звертали увагу на специфіку і щодо визначення місця та ролі адвокатури в суспільстві [2; 3], і щодо здійснення адвокатської діяльності [4; 5] зокрема. Багато в чому така специфіка професійної діяльності адвоката і адвокатури як інституту громадянського суспільства та правової держави пов'язана з реалізацією моральних засад, які ставляться до них.

Неодноразово значення та вплив моральних засад на професійну діяльність адвоката, в тому числі й в контексті доступу до даної професії були предметом наукового пошуку як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Оскільки адвокату й адвокатурі як правозахисному інституту, як зазначає І.В. Ліпінська, відведено особливу роль у суспільстві, то до адвокатів висуваються підвищені моральні вимоги [6, с. 422]. Ми повною мірою поділяємо позицію авторки, оскільки враховуючи призначення адвоката щодо надання правничої допомоги на професійній основі, яка реалізується саме з метою відстоювання прав, свобод та законних інтересів осіб, її належне здійснення, без сумніву, є неможливим без врахування адвокатом тих моральних вимог, які ставляться до нього, так і до здійснення адвокатської діяльності в цілому.

Підвищені моральні вимоги як до адвоката, так і до здійснюваної ним діяльності, на думку деяких науковців, пов'язані з тим, що така діяльність «несе у собі величезний моральний посил, на адвокатів лягає колосальна відповідальність за майбутнє адвокатури, за її авторитет серед громадян країни, а тому їм має бути властива «моральна чистота» і «бездоганна поведінка» [7, с. 62]. Подібної позиції ще у 1842 році притримувався М. Молло (у п. 28 Правил адвокатської професії у Франції (1842 року), у праці якого закріплювалося положення, згідно з яким «гідність приватної особи є особистим надбанням; гідність адвоката є надбання всього стану» [8, с. 16]. Дещо розши-

ряє розуміння значення моралі для інституту адвокатури К.О. Ткаченко, аргументуючи тим, що негідна або несумлінна поведінка адвокатів стає відомою доволі широкому колу осіб (є предметом обговорення між клієнтом і його друзями, родичами, колегами тощо), чим саме підривається престиж професії. Авторка доходить висновку, що піклуючись про повагу до своєї професії, адвокат захищає й інтереси усієї правової системи держави, а тому до нього слід пред'являти найвищі вимоги з точки зору дотримання професійної етики та стандартів поведінки [9, с. 323]. Враховуючи те, що адвокатура є один з небагатьох інститутів громадянського суспільства, який на сьогодні користується повагою серед українців, саме тому стандарти професійної діяльності адвоката, його авторитет та поведінка насамперед при здійсненні своїх професійних обов'язків мають велике значення для ствердження інституту адвокатури в цілому [10].

Не піддаючи сумніву актуальність вказаних позицій, в той же час, вважаємо, що значення моральних вимог, які ставляться до адвоката і адвокатської діяльності як такої, пов'язана насамперед із специфікою останньої, оскільки не тільки «некваліфікований» адвокат, але й такий, що не дотримується моральних засад не в змозі належним чином забезпечити реалізацію прав, свобод та інтересів осіб, які є найвищою соціальною цінністю в суспільстві.

Це пов'язано насамперед з тим, що професія адвоката фактично відноситься до тих професій, об'єктом яких є безпосередньо людина, її права та свободи, також честь та гідність, а в деяких випадках – навіть її доля та майбутнє. У справі, як зазначав ще в XIX столітті відомий англійський юрист Р. Гарріс, можуть бути поставлені на карту життя, здобутки, суспільне становище, честь і добре ім'я людей, які довірилися адвокату, тож за його твердженням, моральний обов'язок зобов'язує адвоката попрацювати настільки, на скільки це можливо для досягнення успіху у цій відповідальній боротьбі [11, с. 24]. Адвокат, на переконання деяких науковців [12, с. 178], відповідальний за майбутнє людини, оскільки відстоює та захищає права і свободи людини, сприяючи вирішенню правових питань, а тому високоморальні засади в його роботі мають першочергове значення і його мораль, порядність і самостійність являють собою фундамент, на якому має будуватися діяльність адвоката. Деонтологічні принципи є вихідними і керівними для всієї адвокатської діяльності, на яких має гуртуватися як особиста, так і професійна сфера діяльності адвоката [13, с. 151], і норми професійної моралі вимагають від адвоката залишатися максимально неупередженим та об'єктивним (зокрема, в суді при викладанні своєї точки зору, поданні доказової бази, при наведенні аргументів на підтвердження позиції захисту чи представництва та спростування доказів, що наводяться іншою стороною) [14, с. 92].

Професійний обов'язок адвоката, як слушно вказує В.О. Святоцька, має моральне підґрунтя та наділений правовими властивостями, а поєднання морального та правового у змісті професійного обов'язку адвоката відбувається через призму морального обґрунтування правових норм (правова сутність професійного обов'язку адвоката повинна ґрунтуватися на моральних засадах суспільного життя). На підставі вказаного вчена доходить висновку, що способи надання юридичної допомоги мають бути не тільки законними, але й високоморальними [15, с. 175]. Розширює таке сприйняття, у своїй науковій праці О.Г. Яновська, звертаючи увагу на те, що професіоналізм адвоката (повинен бути прикладом виконання моральних і правових норм), повинен ґрунтуватися на морально-етичних засадах, гуманістичних орієнтирах, на справжній інтелігентності, яку тлумачать не диплом про вищу освіту, а уміння мислити, співпереживати, етично осмислювати перебіг подій, щоб не лише розуміти їх, а й визначити своє практичне до них ставлення [16]. Враховуючи те, що у своїй професійній діяльності адвокат постійно повинен спілкуватися з особами різних професій та соціального статусу, Ю.О. Загуменна та Е.М. Наджафлі звертають увагу на те, що адвокат в усіх випадках він повинен бути взірцем честі та справедливості, що неможливо без дотримання моральних та етичних правил [17, с. 40].

Все це в черговий раз свідчить про те, що в професійній діяльності адвоката, вагоме місце поряд з його кваліфікацією займає і моральний бік адвоката. Такий значний вплив моральних засад на професійну діяльність адвоката насамперед пов'язаний із специфікою останньої, оскільки адвокат, частіше, ніж представники інших юридичних професій, повинен звертатися до моралі та неухильно дотримуватись моральних настанов. Без врахування моральних засад неможливо, з точки зору А.С. Авдеевої, забезпечити баланс, а в деяких випадках і компроміс інтересів та морально-психологічного стану його клієнта (зокрема, потерпілого та обвинуваченого, оскільки для адвоката важливим є розуміння мотивів його дій, моральних наслідків злочину, насамперед у випадку вчинення злочину через необережність або в стані афекту, а також моральної оцінки

ситуації, враховуючи те, що для багатьох осіб сам факт притягнення до кримінальної відповідальності сприймається дуже болісно, інколи взагалі як кінець життя, кінець кар'єри, кінець людських відносин), не забуваючи при цьому, і про моральний стан потерпілої сторони, який, без сумніву гідний поваги та співчуття [18, с. 91].

Крім цього, адвокат не повинен забувати й те, що його відносини з клієнтом не тільки проназані етично-моральними правилами їх поведінки, але й побудовані так, щоб не допустити, як зазначає Т.О. Барабаш, можливість панування адвоката над клієнтом, або ж навпаки, при цьому, такі правила мають публічний характер (виражені в правових нормах), за порушення яких застосовуються відповідні міри відповідальності [19, с. 211]. Дотримання вимог морального характеру, в контексті здійснення адвокатської діяльності, повинно сприйматися не тільки як певний моральний орієнтир в його професійній діяльності, а ми погоджуємось з позицією Б.М. Гамалюк та І.Я. Семенюк, і в якості критерію контролю (такі моральні цінності як воля, честь, гідність, справедливість, істина повинні бути для захисника і зброєю, і засобом виконання професійних обов'язків, і покликанням) [20, с. 106].

Можливість здійснення адвокатської діяльності на належному рівні безпосередньо пов'язана з неухильним дотриманням всіх моральних вимог, які ставляться до професії адвоката і має тісний зв'язок з його особистістю. Адвокат повинен мати, як вміло зазначають деякі науковців, певний набір особистісних якостей, які сприятимуть позитивній його взаємодії з клієнтами, іншими людьми, з якими він контактує у зв'язку з виконанням своїх професійних обов'язків (моральні основи покликані відбивати певну частину духовних цінностей адвоката), а тому духовне багатство, розвинені моральні складові являють собою свого роду фундамент, на якому будується адвокатська діяльність [21, с. 46]. Адвокат для всіх осіб має бути взірцем моральності, а ввічливість, емоційна стриманість, внутрішня дисциплінованість – це основні риси належної етичної поведінки адвоката [6, с. 422].

Погоджуючись з думкою про те, що моральність органічно пов'язана зі світоглядними цінностями та виступає загальною й історично першою духовною орієнтацією людини в соціумі [22, с. 73], тож актуальним є ще твердження А.Ф. Коні, що правознавцям (насамперед майбутнім адвокатам) ще на студентській лаві повинні прищеплюватись високі моральні ідеали, з якими «як із вірним компасом, як із міцним озброєнням, треба ввійти в життя» [23].

В контексті нашого дослідження необхідно звернути увагу й на те, що моральні засади адвокатської діяльності повинні відігравати роль основи, фундаменту щодо забезпечення незалежності його правового статусу та бути певним засобом протидії тим спокусам, які стоять перед адвокатом. Слушним є твердження тих науковців, які зазначають, що адвокат перебуває в епіцентрі боротьби дозволеного з недозволеним, морального з аморальним, бере в цій боротьбі активну участь (ризикуючи опинитись союзником і беззаконня, і аморальності) [24]. Потрібно не забувати, що професія адвоката пов'язана з великою кількістю спокус. На жаль, в гонитві за перемогою, за отримання позитивного, прийнятного для себе результату, зокрема в суді, багато клієнтів не хехтують тим, щоб спонукати адвоката вчиняти дії, які суперечать моральним засадам останнього. Траплялися такі «потенційні клієнти» і в професійній діяльності автора статті як адвоката.

Здійснюючи будь-які прояви своєї професійної діяльності, адвокат повинен враховувати, що всі засоби і методи її реалізації, повинні бути насамперед моральними, оскільки така діяльність, як влучно зазначає О.Г. Яновська, пронизана мораллю, у ній зливаються правові і моральні засади, та здійснюючи її адвокат, повинен керуватись передусім моральними принципами, бути морально стійким, і це допомагатиме робити правильний вибір у складних ситуаціях [16].

Слід не забувати, що незалежність адвоката і моральна складова професійної діяльності адвоката мають тісний взаємозв'язок. Як ми уже неодноразово зазначали, незалежність адвоката необхідно розглядати як основоположну умову здійснення його професійної діяльності, що дає можливість виокремити незалежність як на зовнішньому, так і внутрішньому рівні (сукупність морально-етичних та психологічних якостей, які відображають ставлення адвоката до здійснюваної ним адвокатської діяльності, за умови відсутності будь-якої позапрофесійної заінтересованості у процесі її реалізації) [1].

Висновки. Можливість здійснення адвокатської діяльності на відповідному, високому рівні безпосередньо пов'язана з неухильним дотриманням всіх моральних вимог, які ставляться до професії адвоката, так і до здійснення адвокатської діяльності в цілому та має безпосередній зв'язок з його особистістю. Це зумовлено тим, що враховуючи специфіку адвокатської діяльності,

можна дійти висновку, що не тільки адвокат, який не має належної кваліфікації, але й такий, що не дотримується моральних засад не в змозі належним чином забезпечити реалізацію прав, свобод та інтересів осіб, що є найвищою соціальною цінністю в суспільстві.

Адвокат повинен не забувати, що його професійна діяльність, авторитет, його поведінка, в тому числі й у повсякденному житті відіграють визначальну роль у ствердженні адвокатури як інституту правової держави та громадянського суспільства. Крім цього, не забуваючи про принцип пріоритетності інтересів клієнта (мають перевагу над особистими інтересами адвоката), адвокат водночас повинен виходити з того, що закон і моральність у його професійній діяльності є вищими за волю його клієнта.

Моральні засади є одним із фундаментів забезпечення незалежного правового статусу адвоката. Так, адвокат повинен виходити з того, що всі засоби і методи адвокатської діяльності, повинні бути не тільки законним, але й мають відповідати моральним засадам суспільства, які є в тому числі, й певним критерієм контролю, що спрямовані на належну реалізацію функцій адвокатури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заборовський В.В., Бисага Ю.М., Булеца С.Б. Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 650 с.
2. Заборовський В.В. Адвокатура як невід’ємний інститут громадянського суспільства на сучасному етапі становлення правової держави в Україні. *Конституційно-правові академічні студії*. 2016. № 2. С. 49–58.
3. Заборовський В.В. Адвокатура як правозахисна інституція громадянського суспільства. *Верховенство права та правова держава: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Ужгород, 14-15 вересня 2018 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2018. С. 149–152.
4. Заборовський В.В. Професійна діяльність адвоката – це правова, юридична чи професійна правнича допомога? *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 38. Т. 2. С. 140–145.
5. Заборовський В.В., Орлова О.С., Манзюк В.В. Особливості професійної діяльності адвоката та української адвокатури в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 279–284. <https://doi.org/10.24144/2788-6018>. 2022.03.50
6. Ліпінська І.В. Етика адвоката та його репутація: межа співвідношення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 421–423.
7. Жидова Ю.Д. Адвокатская деятельность: нравственные аспекты ее осуществления. *Студенческий вестник*. 2021. № 27 (172). Ч. 1. С. 61–63.
8. Молло М. Правила адвокатской профессии во Франции: пер. с франц. М.: Издание Н.П. Шубинского, 1894. 98 с.
9. Ткаченко К.О. Етичний вимір професійної діяльності адвоката. *Гілея*. 2017. Вип. 125. Філософські науки. С. 323–325.
10. Мигдаль А. Адвокатська етика в Інтернеті. URL: <http://jurblog.com.ua/2017/10/advokatska-etika-v-interneti/?fbclid=IwAR0sf8dGoHUsPm8r2QJt5ctQJCBaB-vQ80bfzJu0Fv2eoJi8FtVcfTsAZls>.
11. Harris R. Illustrations in Advocacy. *Legare Street Press*, 2021. 354 p.
12. Немов А.А., Чугурова Т.В. Нравственные основы профессиональной деятельности адвоката. *Вестник молодых ученых Самарского государственного экономического университета*. 2017. № 2 (36). С. 177–179.
13. Компанейцев С. В. Деонтологічні засади діяльності адвокатів в Україні: дис... на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. К., 2013. 221 с.
14. Маслова М.В. Морально-нравственные аспекты выступления защитника в суде. *Современное право*. 2015. № 8. С. 89–94.
15. Святоцька В.О. Етичні (деонтологічні) засади професійної діяльності адвокатів в Україні та країнах. *ЄС. Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3 с. 174–177.
16. Яновська О. Співвідношення мети й засобів як етична проблема адвокатської діяльності. *Юридична газета*. 2017. № 12 (562). URL: <http://tomorrowlawyer.org/spivvidnoshenyameti-ta-zasobiv-yak-eti/>

17. Загуменна Ю. О., Наджафлі Е. М. Принципи адвокатської діяльності в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків: ТОВ «Планета-Прінт», 2020. 276 с.
18. Авдеева А.С. Нравственные принципы адвокатуры и адвокатской деятельности. *Инновационная наука*. 2020. № 12. С. 90–95.
19. Барабаш Т.О. Актуальні питання адвокатської етики та відповідальності за її порушення. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 145. С. 205–214.
20. Гамалюк Б.М., Семенюк І.Я. Моральні імперативи в системі професійної адвокатської діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 98–108.
21. Багренцев А.О., Антоновский А.В. К вопросу о профессионально важных качествах адвокатов актуальные проблемы психологии правоохранительной деятельности: концепции, подходы, технологии. *Васильевские чтения: материалы Международной научно-практической конференции*. Санкт-Петербург, 2021. С. 45–50.
22. Фляжнікова Я.В. Історичні витоки етичних правил у професії адвоката. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 73–76.
23. Кони А.Ф. Нравственные начала в уголовном процессе (Общие черты судебной этики). *Юриспруденция*. 2011. № 1 (21). С. 69–94.
24. Майорова А.О. Етичні засади адвокатської діяльності. URL: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/1620/1/19.pdf>.